

بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

جعفر هزار جریبی^۱
رضا صفری شالی^۲

چکیده

هدف: نوشتار حاضر به بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان پرداخته است. **روش:** انجام تحقیق حاضر به شیوه فراتحلیل است و هر پژوهش به عنوان یک واحد تحلیل در فراتحلیل حاضر است. جامعه آماری، شامل متون پژوهشی در خصوص گروه مرجع دانشجویان در پنج سال اخیر است. **یافته‌ها:** در مجموع گروه‌های مرجع و دیگران مهم، اکثریت قابل توجهی از دانشجویان در عرصه‌های مختلف، نمایندگان فرهنگ بومی (دینی و ملی) جامعه ایران‌اند. همچنین اکثر دانشجویان دارای تمایلات مذهبی، جوانمردانه و مردمی، اصلاح‌طلبانه، عدالت‌خواهانه و ضداستعماری و مخالف با سلطه بیگانگان‌اند و قهرمانان و نمادهای این عرصه‌ها در میان دیگران مهم و شخصیت‌های مورد علاقه آنان جایگاه ممتازی دارند. **نتیجه‌گیری:** الگوپذیری از والدین به‌عنوان گروه مرجع و مؤثرترین عامل جامعه‌پذیری برای پسران نسبت به دختران تضعیف شده است؛ پیشنهاد می‌شود از طریق کانالهای آموزشی و اطلاع‌رسانی فرصتهایی به‌وجود آید تا با تقویت کارکرد، جاذبه و پویایی خانواده‌ها، جایگاه خانواده در بین پسران نیز احیا شود. برای رسیدن به این هدف، جامعه دانشگاهی و گروه همسالان به‌عنوان دو گروه مورد پذیرش پسران می‌توانند کمک و نقش چشمگیر داشته باشند. لازم است آموزش و پرورش تأثیر زیادی در ارائه الگوهای رفتاری داشته باشد طبق نتایج بدست آمده از این تحقیق، آموزش و پرورش نقش مؤثری را ایفا می‌کند. تدوین اهداف فرهنگی صحیح جامعه منطبق بر ارزشهای دینی و ملی و انطباق برنامه‌های اقتصادی و توسعه کشور بر این اهداف بسیار مهم است.

واژگان کلیدی: گروه مرجع، دانشجویان، جوانان، دیگران مهم، ارزشها و هنجارهای اجتماعی، خانواده و گروه دوستان.

دریافت مقاله: ۹۴/۰۵/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۴/۱۱/۲۰.

۱. استاد دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی/ (نویسنده مسئول)/ نشانی: تهران، خیابان انقلاب، کوچه اسکو، پلاک ۱۵/ نمابر:

۰۲۱۶۶۴۹۸۷۸۴ / Email:jafar_hezar@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه خوارزمی.

الف) مقدمه

گروه مرجع یکی از مهم‌ترین منابع هویت‌بخشی به افراد و شکل‌دهی به ارزشها و هنجارها و در نهایت رفتار آنان است. از این رو، بحث دربارهٔ گروه مرجع، یکی از مهم‌ترین بحثهایی است که در رشته‌هایی مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و نیز گرایشهای بین رشته‌ای مانند روان‌شناسی اجتماعی مورد توجه بوده است. به تبع اهمیتی که گروه مرجع برای جهت‌دهی به رفتار و کردار اعضای یک گروه یا جامعه دارد، در صورتی که گروه مرجع فرد یا افرادی تغییر کند، ارزشها و هنجارهایی مورد پذیرش آنان قرار می‌گیرد که با ارزشها و هنجارهای مورد پذیرش گروه عضویتی او در تضاد و تخاصم قرار می‌گیرد و او را به رویارویی با گروه عضویتی می‌کشاند. این امر به ویژه از سوی جامعه یا گروه عضویتی فرد و اعضای آن غیر قابل تحمل است؛ چرا که ارزشهای آن را به چالش کشیده و از دید آنان نوعی کجروی و هنجارشکنی به حساب می‌آید. حالت نامطلوب‌تر برای یک گروه، زمانی است که طیف وسیعی از اعضای آن در این مسیر قدم بگذارند.

طی سالهای اخیر و بر اساس تحولاتی که در سطح جامعه به وقوع پیوسته است، تغییر گروه مرجع اعضای جامعه و به ویژه طیف و نسل جوان جامعه (به طور عام) و دانشجویان (به طور خاص) به سوی جوامع غربی را می‌توان از روی تغییر ارزشها و هنجارهای آنان و تقلید و شبیه‌سازی رفتارهای غربی مشاهده کرد. این پدیده که در سطحی‌ترین بُعد ممکن؛ یعنی تقلید از ارزشهای جوامع غربی در سبک زندگی و در مقابل عدم نفوذ به لایه‌های دیگری از فرهنگ آن جوامع نظیر نظم، تلاش و پشتکار، سختکوشی و ... صورت می‌پذیرد، باید به عنوان معضلی مهم برای جامعه ایران تلقی کرد که می‌تواند پیامدهای نامطلوبی نظیر بحرانهای هویتی جوانان، کجروی‌های اجتماعی، کاهش پابندی‌های اجتماعی و شکل‌گیری گروه‌های نامأنوس با فرهنگ جامعه را به همراه داشته باشد. بنابر این، تحلیل و بررسی این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا با بازشناسی عوامل مؤثر بر این تغییر، در جهت اصلاح آن گام برداشته شود.

ب) اهمیت و ضرورت موضوع

تأمین سلامت اندیشه، احساس و رفتار دانشجویان، تحول مثبت در وضعیت فعلی آنان و تدوین برنامه‌ها و راهکارهای مناسب و ثمربخش برای رفع مشکلات و به حرکت در آوردن آنان در راستای اهداف انقلاب و نظام جمهوری اسلامی ایران و در شرایط بسیار پیچیده و متحول جهان معاصر، الزاماً باید با استفاده از روشهای دقیق مبتنی بر مصالح کمال انسانی جوانان و رشد و توسعه پایدار ملی صورت گیرد.

بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان ۱۹

صحبت کردن از مسائل و وضعیت دانشجویان، بدون بررسی و شناسایی علمی، چندان کمکی به حل مسائل جوانان نمی‌کند. برای حل مسائل جوانان ابتدا لازم است وضعیت و مسائل دانشجویان بررسی و شناسایی شود تا بتوان برنامه متنوع و آگاهانه‌ای برای آنان سازماندهی کرد. در واقع؛ از آنجا که دانشجویان قسمت مهمی از جمعیت جوان جامعه را شامل می‌شوند، ضروری است تا نیازها، مسائل و گروه‌های تأثیرگذار بر آنها به صورت طبقه‌بندی شده و نظام‌دار بررسی شود تا بتوان به صورت مستندتری در مورد آنان صحبت کرد. (هزارجریبی و آقا بیگی، ۱۳۹۰)

از طرف دیگر، چون دانشجویان عمدتاً در گروه سنی ۱۸ تا ۲۹ سال قرار دارند، لازم است به تغییر و تحولات جمعیتی و از آن مهم‌تر به وضعیت و مسائل جدیدتر اجتماعی که مطرح می‌شود و همچنین تغییرات نگرشی آنها توجه بیشتری شود. دانشجویان نیاز به بررسی و شناسایی جدیدتری دارند که با بررسی‌های یک دهه پیش متفاوت است. با توجه به اینکه در طول این چندسال سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی کشور تغییرات اساسی را از سرگذرانده است، بررسی نگرش و شناسایی گروه مرجع دانشجویان و آبخور فکری آنها با نگاهی متفاوت، لازم و ضروری است.

به طور کلی نسل جوان امروز از دو جهت اهمیت روز افزونی پیدا می‌کند:

الف) از نظر کمیت، وسعت و تراکم: نسل جوان جایگاه در خور توجهی در همه جوامع پیدا کرده است؛ در کشور ما تعداد جوانان بیش از پیش رو به افزایش نهاده است. این افزایش، بیشتر در شهرها مشاهده می‌شود و یکی از علل مهم مهاجرت به شهر، توجه روز افزون جوانان به ادامه تحصیل دانشگاهی در شهرهاست که خود موجب تجمع و گرد آمدن انبوه جوانان شده است. باید از این موقعیت، به خصوص در جهت پرورش مثبت استفاده کرد. به هر صورت، نسل جوان بیش از گذشته به یکدیگر نزدیک و ارتباط مستقیم بین آنها برقرار شده است و از این لحاظ، وجود یک نوع تراکم و تجمع در مکانهای معین، بر اهمیت گروه جوان در جامعه افزوده است.

ب) از نظر کیفیت: علاوه بر آنکه آینده هر جامعه بسته به وجود جوانان است، در سالهای اخیر مسائل مبهم و گاه بغرنجی در تلفیق جوانان با محیط زندگی و تحولات اجتماعی و اقتصادی عصر جدید به وجود آمده است. در اکثر نقاط کشور مشکلات و نابسامانی‌هایی از این لحاظ ظاهر شده و توجه به زندگی نسل جوان را بیش از پیش لازم ساخته است.

مسئله دیگر، نگاه متفاوت و گاه متعارض فرهنگی نسل جوان با سنت‌های موجود و به عبارتی؛ برخورد دنیای قدیم و جدید است که موجب کشمکش و سرگردانی‌های فراوان در نسل جوان شده است. در این دوره انتقالی، چه از نظر تحصیل و شغل و چه از نظر مدل‌ها و الگوهای رفتار و کردار، جوان گاه دچار

سرگردانی و تنوع گروه مرجع می‌شود؛ زیرا تأثیر وسایل ارتباط جمعی، گروه‌های مرجع آنها را در مقایسه با والدین تغییر داده است.

این موقعیت را حقایق دیگری به شرح ذیل تقویت و تشدید کرده است:

۱. حساسیت فوق‌العاده جوانان در مقابل مشکلاتی که در جامعه وجود دارد و به طور کلی، منطبق عاطفی آنها؛
۲. تحولات در نیازهای زیستی جوانان (در دوره بحرانی بلوغ و ادامه آن در سالهای بعد)؛
۳. غوطه‌ور شدن با آرمانهای بزرگ و داشتن اندیشه «ایده‌آلی» و سعی در فرار از واقعتهای موجود این دوره از زندگی که در صورت برخورد با موانع غیر قابل حل، حالت بحرانی پیدا می‌کند؛
۴. مشکلات تحصیلی و اقتصادی و مادی و برخی نایمنی‌ها.

کلیه عوامل مذکور، جوان امروزی را مستعد طغیان و تمرد کرده است و از این لحاظ وظیفه بزرگی بر دستگاههای برنامه‌ریزی و فرهنگی تحمیل می‌کند که جوانان را به بهترین وجه کمک کنند تا از میان این طوفانها و بحرانها، خود را برای آینده بهتری که در انتظار آنهاست، آماده سازند.

از طرفی، جوانان و به خصوص دانشجویان جوان، نیازها و خواسته‌ها و تمایلات متفاوتی دارند که ضمن توجه به این تنوع، بایستی بیشتر روی مشترکات تکیه شود و به اصطلاح، از مجموع این متغیرها نتایجی به دست آید که برنامه‌های پرورشی تابع آن شود و این خود بدون مطالعه امکان‌پذیر نیست.

نبود اینگونه روشها در جوامع جدید، موجب ابهام و پیچیدگی زیادی در دوران نوجوانی و جوانی، به خصوص در اجتماع شهرنشینی شده و اثرات آن به صورتهای مختلف، زندگی جوانان عصر جدید را زیر سلطه خود گرفته است. دلایل به وجود آمدن این وضع تازه، ظهور عوامل مختلفی است که در تغییر و تطور فرهنگ جدید و صور زندگی اجتماعی ظاهر شده است؛ از آن جمله است: تغییر زندگی سنتی، تبدیل روحیه روستایی به شهرنشینی، اهمیت حرکات جمعیتی و تحرک بیش از اندازه دوران یا تغییرات تکنیکی گسیج‌کننده عصر جدید در طول چند نسل اخیر، تغییرات قابل ملاحظه در توزیع سنی جمعیت که پس از دوره نوجوانی یکبار به بزرگسالی، منجر می‌شود.

کوتاه شدن بُعد زمان به دلیل وجود وسایل ارتباطی، توسعه وسایل جدید رفت و آمد، اهمیت یافتن فردگرایی و شخصیت فردی و نیز خصوصیات نامشخص و گاه ناهمگون زندگی شهرنشینی جدید، در اثر تغییرات اساسی برای جوانان اکثراً نامفهوم باقی مانده است. علاوه بر آن، جنبشهای تاریخی که وجهه نظر خاصی به نسل جوان داده است و موقعیتی که این عوامل متعدد به وجود آورده‌اند، نسل جوان را مجبور کرده است نقش اجتماعی خاصی برای گروه خود به وجود آورد و آن را بپذیرد تا بتواند خود را با رشد

۲۱ $\diamond$ بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

عمومی مطابقت و سازش دهد. بنابر این، مسئله بر سر شناخت و تعریف یک نمونه روانی دینامیک همگانی و عام دوران نوجوانی است که در همه فرهنگها وجود دارد، اما به صورتهای مختلفی ظهور می‌کند و ممکن است با یکدیگر شبیه و همسان نباشد. از این رو لازم است نیازهای کارکردی نسل جوان و به ویژه دانشجویان، از نقطه نظر اجتماعی مورد توجه قرار گیرد.

ج) مفهوم‌شناسی و مباحث نظری گروه مرجع

به لحاظ مفهومی، خاستگاه اصلی مفهوم «گروه مرجع»^۱ در روان‌شناسی اجتماعی است. این حوزه تأکید می‌کند که انسانها در رفتارها و ارزیابی‌های خود، جهت‌گیری‌هایشان را متناسب با گروههایی که به عنوان چارچوب مرجع بر می‌گزینند، تنظیم می‌کنند. گروههای مرجع الگوهایی‌اند که افراد در هنگام داوری و ارزیابی شیوه‌های اجرای نقشهایشان آنها را در نظر دارند. این گروهها یکی از معیارهایی به شمار می‌آیند که هر فرد هنگام ارزیابی رفتار نقشی خود در یک موقعیت معین از آنها استفاده می‌کند. شیوه اجرای نقش هر فرد، در مقایسه با دیگرانی که همان نقش را ایفا می‌کنند، سنجیده می‌شود. لذا او از این گونه مقایسه می‌تواند تشخیص دهد که آیا نقش فرد در جامعه دگرگون می‌شود؟ چرا که در این صورت، گروههای مرجعی که مبنای ارزیابی اویند نیز دگرگون خواهند شد. (کوتن، ۱۳۸۴: ۶۳)

گروههای مرجع منبع الهام‌بخش برای شکل‌گیری نگرشها، ارزیابی‌ها و رفتار، مرجع اخذ هنجارها، اهداف، الگویی برای همانندسازی و... هستند. این گروهها نقش بسیار مهمی در جامعه‌پذیری و ایجاد هویت اجتماعی افراد دارند. از دید صاحب‌نظران گروه مرجع به گروهی معطوف است که فرد تلاش می‌کند با عضویت یا عدم عضویت در آن گروه، آن را راهنمای خود قرار دهد. در جریان تصمیم‌گیری‌ها، کنشها و حتی شکل‌گیری نگرش انسانها در جامعه، عواملی چند نقش آفرین‌اند که از جمله آنها افراد یا گروههایی‌اند که مبنای معیار قضاوت و ارزیابی کنشگران اجتماعی قرار می‌گیرند. گروههای مرجع دو نقش مهم «هویت‌دهی و قضاوتی» را ایفا می‌کنند: اولاً، هنجارها، رویه‌ها، ارزشها و باورهایی را به دیگران القا می‌کنند و به اصطلاح، کارکرد هنجاری دارند؛ ثانیاً، استانداردها و معیارهایی را در اختیار کنشگران قرار می‌دهند که آنها کنش و نگرش خود را با آن محک می‌زنند و اصطلاحاً کارکرد مقایسه‌ای و تطبیقی ایفا می‌کنند. اساساً به دلیل اینکه انسانها در جامعه و در ارتباط با دیگران زندگی می‌کنند و نمی‌توانند با ملاکهای عینی به صحّت رفتارها یا باورهای خود یقین پیدا کنند، مقایسه با گروههای مرجع و ارجاع به آنها، راهی برای برون

شدن از این معضل است. این ارجاع حتی اگر خودآگاهانه نباشد، نقش انکارناپذیر و بسزایی در تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای اعضای جامعه ایفا می‌کند. (کوپر و کوپر، ۱۹۹۶: ۷۲۳؛ نقل از صدیق و هاشمی، ۱۳۸۱: ۱۵۰)

در جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی به افراد و گروه‌ها و منابع تأثیرگذار بر افراد که به عنوان مبانی و معیارهای ارزیابی رفتار و افکار آنان مورد توجه قرار می‌گیرند، گروه‌های مرجع گفته می‌شود. منظور از این گروه‌ها، مجموعه‌هایی است که بر افراد نفوذ دارند و پیوستن به آنها یا هم‌شکلی و تطابق با هنجارها و ویژگی‌هایشان برای اقشار مختلف جذابیت و اعتبار دارد.

در دایره‌المعارف علوم اجتماعی در تعریف گروه مرجع آمده است: «گروه مرجع گروهی را می‌سازند که فرد خود را با آن یکی می‌داند، اندیشه‌ها و افکارش را از آن می‌گیرد و همواره درستی یا نادرستی اندیشه‌ها و افکارش را با معیارهای آن می‌سنجد» (ساروخانی، ۱۳۷۰، ۳۰۵) لذا مفهوم گروه مرجع یکی از مفاهیمی است که در کنار سایر مفاهیم برای تبیین منابع تولید نگرش و رفتار و به کارگیری معیارهای خودسنجی و دگرسنجی به کار می‌رود. این مفهوم از آن رو اهمیت دارد که سازوکارهای رابطه فرد را با گروه‌های اجتماعی مشخص می‌کند. نظریه گروه مرجع نیز به دلیل تلاش برای کشف همانندی‌ها و اهتمام در شناسایی الگوی مناسبات اجتماعی به عنوان نظریه‌ای جامعه‌شناختی، نفوذ ساختارهای اجتماعی را بر گرایش‌های رفتاری فرد بررسی می‌کند. (مرتون، ۱۹۶۸: ۳۵۹)

برای دانشجویان، گروه‌های مرجع دارای کارکرد اساسی دارند: از یک سو، کارکرد هنجاری دارند که از طریق استقرار معیارهای رفتار و باورها مشخص می‌شود. بدین ترتیب، دانشجویی که در پی تأیید جمع یک گروه هنری یا فکری است، باید از آنچه گروه به او دیکته می‌کند، تا حد زیادی پیروی کند. از او انتظار می‌رود کلاس درس را به خاطر گروه خود، ترک و علیه محدودیت‌های والدین طغیان کند. از طرف دیگر گروه‌های مرجع نقش واسطه را بین نسل‌های مختلف دانشجویی ایفا می‌کنند و باعث انتقال ارزش‌ها، باورها، افکار و میراث فرهنگی در جریان فرایند جامعه‌پذیری به نسل‌های جدید می‌گردد.

بدین ترتیب می‌توان گفت که عوامل ذیل بر پذیرش گروه مرجع دانشجویان تأثیر دارند: ۱. تشکیلات و انجمن‌های دانشجویی، ۲. گروه همسالان و دوستان (همکلاسی) به عنوان گروه مرجع درون نسلی، ۳. اساتید، نویسندگان و اصحاب هنر، ۴. مطبوعات و نشریات، ۵. فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی.

بر اساس آنچه گفته شد، گروه‌های مرجع یک جامعه از اهمیت اساسی برخوردارند. مسئله‌ای که مطرح می‌شود مسئله تغییر گروه مرجع یک جامعه و اینکه چه عواملی بر گزینش گروه مرجع مؤثرند، است. به

1. Kuper and Kuper
2. Merton

۲۳ $\diamond$ بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

همین خاطر انسانها معمولاً به گروه خود علاقه‌مندند و برای آن بیش از گروه غریبه^۱ ارزش قائلند. بدین ترتیب، افراد معیارها و مقیاسهای گروه خود را اساس و مقیاس قرار می‌دهند و بدان متمایلند تا دیگران را با آن معیارها بسنجند. به عبارت دیگر؛ افراد مقیاسهای ساخته شده در گروه خود را «مرجع» می‌انگارند (رفعی‌پور؛ ۱۳۷۹: ۱۳۳). اما حالتها و مواقعی نیز پیش می‌آید که به دلایل مختلف، افراد از گروه خود زده می‌شوند و کم‌کم آن را طرد کرده و سرانجام تا حدی جلو می‌روند که دیگر آن گروه را قبول ندارند و مایلند گروه خود را تغییر دهند. در این صورت، گروه خودی، گروه مرجع منفی و گروه غریبه، مرجع مثبت خواهد بود. اما چه چیزی مشخص می‌دارد که فرد معینی گروه مرجع خود را از میان گروههای تعلق خود انتخاب می‌کند یا از گروههایی که بدانها تعلق ندارد؟ به عبارت دیگر؛ عوامل مؤثر در انتخاب نوع گروه مرجع کدامند؟

در این ارتباط باید گفت که هایمن^۲ (۱۹۴۲) در مطالعه آزمایشگاهی خود، مفهوم گروه مرجع را برای اولین بار از زاویه روان‌شناختی تبیین کرد. محور پژوهش او متغیر «منزلت‌یابی ذهنی» بود و در آن به این نتیجه رسید که افراد اغلب از گروههایی تأثیر می‌پذیرند که در شکل دادن به منزلت ذهنی، بیشترین تأثیر را داشته باشند و در این میان، سطح ارتباط افراد به عنوان یک عامل تعیین‌کننده قابل‌شناسایی است. (صدیق‌هاشمی: ۱۳۸۱)

اما یکی از تأثیرگذارترین تحقیقات جامعه‌شناختی درباره گروه مرجع را رابرت کی مرتون در کتاب «سرباز آمریکایی» به انجام رسانده و منجر به ارائه نظریه معروف «گروه مرجع» شده است. نتایج تحقیق او نشان داده است که عوامل ذیل در انتخاب و پذیرش گروههای مرجع مؤثر است: ۱. تأمین منزلت و پرستیژ اجتماعی به عنوان عامل اصلی، ۲. تحرک و ارتباطات اجتماعی به عنوان عامل اصلی، ۳. پایگاه و ویژگی‌های فردی، ۴. درجه بی‌عدالتی اجتماعی، ۵. امکان تغییر توانایی‌های فرد با پذیرش گروه مرجع و ۶. ارزیابی فرد در رابطه با مطلوب بودن کارکرد نهادهای اجتماعی.

در ایران نیز اولین مطالعات درباره گروههای مرجع در ارتباط با مرجع شدن گروههای غربی‌ای نظیر گروههای رپ و هوی‌متال در دهه ۶۰ انجام شده است. این تحقیقات درصدد شناسایی عوامل درون‌زا و برون‌زای مؤثر بر تغییر مرجع ارزشی جوانان بوده و عمدتاً در این نقطه اشتراک نظر دارند که غرب با حرکت‌های برنامه‌ریزی شده درصدد القای فرهنگ مصرف‌گرایی خود در میان جوانان کشور است. البته غرب با عملیات روانی دقیق و در روندی طولانی موفق به تغییر گروه مرجع بخشی از جوانان شده است.

۱. گروهی که در مقابل گروه خودی قرار می‌گیرد و عموماً با آن در رقابت است: *other group* یا *out group* (رفعی‌پور، ۱۳۸۲: ۱۳۳)

2. Hayman

رفیع پور (۱۳۷۹) ضمن پذیرش برنامه‌ریزی و تلاش غرب برای تغییر گروه مرجع جامعه و تغییر ارزشهای آن، ریل‌گذاری غلط جامعه، در پیش گرفتن توسعه برون‌زا، با ارزش شدن ثروت و ایجاد تعارض ارزشی در جامعه را در این زمینه مؤثر می‌داند.

انتظاری و پناهی (۱۳۸۶) به بررسی رابطه میان تصور باز بودن ساختاری با گرایش به گروههای مرجع غیر بومی در محیط‌های واقعی و مجازی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که گرایش به گروههای مرجع غیربومی در محیط مجازی به نحو قابل توجه و معناداری بیشتر از محیط واقعی است. همچنین تصور باز بودن ساختاری با گرایش به گروههای مرجع غیر بومی در هر دو محیط واقعی و مجازی رابطه معکوس دارد.

در این تحقیق از نظریه مرتون و بسط نظری آن برای پاسخ به سؤال ارائه شده، استفاده شده است. رابرت مرتون (۱۹۶۸) در پاسخ به سؤال مذکور، چهار عامل را در سطح گروهی، فردی و نظام اجتماعی مورد تحلیل قرار می‌دهد و به این نتیجه می‌رسد که: هر چه گروههایی که فرد بدانها تعلق ندارد، قادر باشند حیثیت بیشتری برای فرد قائل باشند (در مقایسه با امکاناتی که گروههای تعلق خود او در اختیار وی قرار می‌دهند)، بیشتر ممکن است که او آن گروهها را به عنوان گروه مرجع انتخاب کند.

هر چه فرد کمتر موضع اصلی در گروههای تعلق داشته باشد (بیشتر به تنها بودن تمایل نشان می‌دهد)، بیشتر احتمال دارد که به عنوان گروه مرجع، گروهی را انتخاب کند که به آن تعلق ندارد.

بعضی نتایج مشاهدات به این فرضیه صحه می‌گذارند که در نظامهای اجتماعی که نرخ تحرک اجتماعی و تغییر پایگاه اجتماعی آنها نسبتاً بالاست، انتخاب گروههایی که فرد بدانها تعلق ندارد، به عنوان گروه مرجع آسان‌تر است. این موضوع، حداقل تا حدودی درست است؛ زیرا در جوامعی که در آنها نرخ تحرک بالاست، قبول گرایشها و ارزشهای گروه جدید، در اغلب موارد، قبل از آنکه تغییراتی در پایگاه فرد واقعاً انجام گرفته باشد، اتفاق می‌افتد. در عمل، اغلب چنین آمادگی‌ای برای جامعه‌پذیری، شرط قبلی و اولیه تغییر پایگاه است.

بالاخره حق این است که فرض کنیم خصوصیات شخصی فرد نیز در اینجا نقشی بازی می‌کند که متأسفانه تحقیقات تجربی انجام‌یافته در این زمینه چیزی جز اطلاعات مبهم به ما نمی‌دهد (دوج و کراس، ۱۳۸۶: ۲۱۰-۲۰۹) اگر بخواهیم تغییر گروه مرجع را در چارچوب یک نظام اجتماعی و در قالب یک جامعه در نظر بگیریم و تحلیل کنیم، می‌توانیم با استفاده از عاملهای ۱ تا ۳ تحلیل مرتون این گونه بیان کنیم که تغییر گروه مرجع از یک جامعه به جامعه‌ای دیگر، به طور کلی در نتیجه وجود عوامل دافعه در جامعه مبدا (به صورت کم بودن عوامل مثبت و بالا بودن عوامل منفی) و عوامل جاذبه در جامعه مقصد (به صورت کم و

۲۵ $\diamond$ بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

پایین بودن عوامل منفی و بالا بودن عوامل مثبت) است که به صورت مطلوبیت جامعه مقصد و عدم مطلوبیت جامعه مبدا قابل بیان می‌باشد.^۱ این مطلوبیت و در وجه مقابل آن عدم مطلوبیت را می‌توان در چارچوب خرده‌نظامهای مختلف زندگی اجتماعی بررسی کرد. در واقع؛ اگر بخواهیم تغییر گروه مرجع را در این چارچوب برای دانشجویان جامعه مورد بررسی، قرار دهیم؛ فرضیه اصلی تحقیق را باید به این صورت عنوان کنیم که مطلوبیت ذهنی این سه خرده‌نظام در جوامع غربی بالاتر از مطلوبیت خرده‌نظامهای اجتماعی ایران است. در این راستا، چرایی مطلوبیت نظام اجتماعی غرب توسعه‌یافته برای جوانان و دانشجویان ایران، پدیده‌ای است که باید علت‌های آن را در ساختارهای فرهنگی و اجتماعی جامعه و در یک بستر تاریخی گسترده تحلیل و بررسی کرد.

طی قرون اخیر و در اولین برخوردها میان کسانی که در تماس با غرب قرار داشتند، غرب در ابعاد مختلف آن به عنوان الگو و معیار برای جامعه ایران مطرح شد. این اسوه و الگو بودن که اغلب بدون تفکر و تأمل و پی بردن به ابعاد فرهنگی، فکری و فلسفی جامعه غربی صورت می‌گرفت، در سطحی‌ترین ابعاد آن، که صورتی تقلیدی و ظاهری داشت، تنها به سبک زندگی و پیروی از ارزشهای ظاهری غرب خلاصه می‌شد. نمونه‌هایی از ایده‌های روشنفکرانه در جامعه ایران به ویژه در آرا و افکار نسل اول منورالفکرانی نظیر میرزا ملکم خان یا میرزا فتحعلی آخوندزاده و نیز برخوردهای استبدادی نظیر آنچه رضاخان برای رسیدن به دروازه‌های تمدن در سر می‌پروراند، نشان‌دهنده این برخورد سطحی و خالی از ابعاد تفکر و تعمق و تأمل است.

در واقع؛ پس از جنگ و در دوران سازندگی، دولتمردان ایرانی باید با ارج نهادن به مبنای نظری انقلاب، حرکت اصلاحی جامعه را به سوی حل معضلات موجود در جامعه سوق می‌دادند؛ اما به دلایل متعدد این امر اتفاق نیفتاد و در مقابل، مراکز تحقیقاتی و استراتژیک با روی آوردن به برنامه‌های وارداتی که از سوی سازمانهای بین‌المللی نظیر بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول؛ روند متوقف‌شده گرایش به غرب و مدرنیزاسیون طی پیروزی انقلاب اسلامی را مجدداً به راه انداختند و ریلهای گرایش به غرب را برای قطار جامعه ایران فراهم آوردند. این بازگشت به ارزشهای قبل از انقلاب، موجب تبدیل طبقات اجتماعی بالای جامعه به گروه مرجع جامعه شد که به عنوان هنجارفرستان و ارزش آفرینان، ارزشهای جوامع توسعه‌یافته غربی را به عاریه گرفته و در جامعه رواج می‌دادند.

تأثیر دیگر برنامه‌های توسعه برون‌زا، طی یک فرایند بسیار سریع (فرایندی که در مبدا خود به صورت بطنی و آرام صورت می‌گیرد و امکان همگامی مناسب‌تر پدیده‌های فرهنگی را با سایر تغییرات فراهم می‌آورد) با ایجاد امکاناتی نظیر گسترش نظام آموزشی، امکان ارتقا یا تصور ارتقا را برای افراد فراهم

۱. مطلوبیتها می‌توانند ذهنی یا واقعی باشند.

می‌آورد و به این ترتیب، عامل سوم مرتون هم در قالب توسعه می‌تواند تأثیرگذار شود. در نتیجه این فرایند و رواج ارزشهای مادی در سطوحی از نظام ارزشی جامعه، طبقات بالا از ارزشهای غربی پیروی می‌کنند و هر قشر پایین‌تر، از ارزشهای قشر بالاتر؛ به این ترتیب، تغییر گروه مرجع به سمت جوامع توسعه یافته و فراگیری ارزشهای غربی سازوکار لازم را پیدا می‌کند. این پدیده در کنار گسترش و توسعه رسانه‌های ارتباطات جمعی و از جمله تلویزیون و در کنار آن وارد شدن ویدیو و بعد از آن ماهواره که به صورت یک بعدی و برای استفاده‌های تفریحی مانند استفاده از فیلمها و سریالها و ... مورد استفاده قرار می‌گرفتند، زمینه را برای فراگیری ارزشهای غربی در جامعه ایران فراهم آوردند.

از سوی دیگر، ناکارآمدی جامعه در سطح اقتصادی که زمینه با ارزش شدن ثروت در جامعه را فراهم می‌کند، علاوه بر ایجاد نوعی نارضایتی که خود به طور مستقیم بر روی تغییر گروه مرجع مؤثر است، زمینه را برای مقایسه اجتماعی در جهت ارزشهای مادی و در نهایت، مرجعیت ثروتمندان و سبک زندگی آنان که همان زندگی غربی است، فراهم می‌کند. علاوه بر این، انتقال نارضایتی اقتصادی به مسئولان و دست‌اندرکاران جامعه، زمینه را برای نارضایتی سیاسی و کاهش مشروعیت نظام سیاسی فراهم می‌کند (هر چند نباید از ناکارآمدی نظام سیاسی و اداری در برخی از ابعاد آن چشم‌پوشی کرد). از سوی دیگر، مرجعیت غرب در ابعاد سیاسی هم تأثیرگذار است و کسانی که غرب را نقطه ایده‌آل قرار می‌دهند، آن را در همه ابعاد می‌پذیرند و یکی از این ابعاد، بُعد سیاسی است که در آن، شیوه حکومتی موجود در غرب بدون هیچ پرسشی در ماهیت و چیستی آن، به عنوان تنها مدل حکومتی، مورد پذیرش قرار می‌گیرد و در قیاس با آن، حکومت و سیاست موجود در جامعه، با همکاری و هماهنگی رسانه‌ای، اعم از داخلی و خارجی، مورد انتقاد قرار می‌گیرد و سعی در رد و طرد آن می‌شود. بنابر این، عدم برنامه‌ریزی در جامعه ایران یا بهتر بگوییم عدم وجود سازوکارهای لازم برای ایجاد تغییرات لازم در ساختارهای اجتماعی برای زندگی مناسب‌تر و تولید نرم‌افزارهای زندگی اجتماعی متناسب با فرهنگ دینی و ملی جامعه، در کنار پیشروی فزاینده غرب و داعیه جهان‌شمولی و جهانی‌شدن به همراه بهره‌مندی آن از ابزارهای قدرت سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی، زمینه را برای فراگیر شدن ارزشهای زندگی غربی و در مضیقه قرار گرفتن فرهنگ و اندیشه بومی فراهم می‌کند.

یکی دیگر از عوامل مؤثر بر این پدیده را باید عدم درونی شدن صحیح ارزشهای بومی در افراد بدانیم که به علت عدم تربیت صحیح و اختلال در سازوکار آموزشی و وجود نوعی التقاط سیستمی در فرایندهای آموزشی و تربیتی جامعه، پایبندی لازم به ارزشهای بومی جامعه و مرجع قرار گرفتن آن را تضمین نمی‌کند. با توجه به مطالب بیان شده مدل نظری تحقیق به شکل ذیل قابل ارائه خواهد بود.

در جمع‌بندی می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که با توجه به تحولاتی که جامعه ما مانند جوامع دیگر به خود دیده است، در انتخاب الگوهای مرجع نیز به ویژه در بین نسل جوان و نوجوان با تغییر همراه بوده‌ایم. با گذر از سنت به مدنیت، ظهور فناوری، سرعت در تبادل اطلاعات، تبلیغات، از بین رفتن مرزهای بین افراد از طریق رسانه‌ها و آگاهی یافتن نسبت به گرایشها و سلايق نوین در بین افراد مشهور، آگاهی و آیت‌های انتخاب در بین نسل جدید نسبت به گزینش الگوهای مرجعیت‌یابی افزایش پیدا کرده است و در نتیجه، نسل جدید از بین الگوهای متنوع‌تری دست به انتخاب می‌زند. الگوهای مرجع به عنوان الگویی برای طرز افکار، رفتار، برخورد، پوشش، سنجش و... به شمار می‌روند و آنچه در ترویج بیشتر این الگوها نقش آفرینی می‌کند، رسانه‌ها به ویژه شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی می‌باشد. در نتیجه، امروزه ما با الگوهای نوینی

در مرجعیت‌یابی نسل‌های جدید روبه‌رویم که متفاوت از الگوهای گذشته مرجعیت‌یابی‌اند و به عبارت دیگر؛ این الگوها متنوع و متکثر شده‌اند.

د) روش تحقیق

انجام تحقیق حاضر به شیوه فراتحلیل است. هر پژوهش به عنوان یک واحد تحلیل در فراتحلیل حاضر است. به عبارت دیگر؛ با توجه به جامعه آماری، پژوهش‌های انجام شده در مورد گروه مرجع در واحد تحلیل مد نظر قرار می‌گیرند. در رابطه با اعتبار ابزار اندازه‌گیری، در این تحقیق برای سنجش میزان اعتبار نمونه و کدگذاری، از روش اعتبار محتوایی (صوری) استفاده شده است.

جامعه آماری تحقیق شامل بررسی متون پژوهشی در خصوص گروه مرجع دانشجویان در پنج سال اخیر می‌باشد؛ بدین صورت که در این پژوهش، تحلیلی و تحقیقاتی که درباره گروه مرجع دانشجویان انجام شده، گردآوری و تحلیل مجدد شده است. در پژوهش حاضر از بین مطالعات موجود، آنهایی که با ملاک‌های پژوهش مورد نظر هماهنگی داشتند، به عنوان نمونه انتخاب شدند.

ه) یافته‌ها

در این قسمت نخست به بررسی مشخصات مقاله‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌های مورد بررسی و در ادامه به فراتحلیل پژوهش‌ها از نظر نحوه تدوین مسئله پژوهش، اهداف پژوهش، طبقه‌بندی مبانی نظری و تجربی، طبقه‌بندی فرضیه‌ها و سؤالات تحقیق، طبقه‌بندی روش‌های تحقیق، متغیرهای کلیدی مورد توجه در طرحها و پژوهش‌ها پرداخته‌ایم. سپس جمع‌بندی داده‌ها و طبقه‌بندی و کدگذاری نتایج پژوهش‌های انجام شده در حوزه گروه‌های مرجع جوانان (به طور اعم) و دانشجویان (به طور اخص) انجام شد و در ادامه به دسته‌بندی راهکارهای ارائه شده در پژوهش‌های بازتحلیل شده، پرداخته شد.

جدول ۱: مشخصات مقاله‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌های مورد بررسی

کد مقاله	محقق یا محققان	عنوان	روش تحقیق	جامعه آماری و میدان مطالعه	حجم نمونه و تکنیک نمونه‌گیری	ابزار و تکنیک جمع آوری اطلاعات	تکنیک تجزیه و تحلیل اطلاعات	فرضیه	پیشنهاد	مبانی نظری و پیشینه
۱	سیده زینب غیور باغبانی، احمدرضا اصغریپور ماسوله (۱۳۹۲)	عوامل مؤثر بر اولویت‌بندی گروه‌های مرجع جوانان	توصیفی-تحلیلی	دانشجویان دختر و پسر دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد	۳۰۰، تصادفی ساده	پرسشنامه، پیمایش	مقایسه میانگینها و رگرسیون خطی	۳ فرضیه	دارد	دارد
۲	ام‌البنین چابکی (۱۳۹۲)	رابطه تعامل با گروه‌های مرجع و تغییر نگرش دانشجویان دانشگاه تهران با تأکید بر تفاوت جنسیتی	توصیفی-تحلیلی	همه دانشجویان دانشگاه تهران در هر سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری	۴۰۰، نمونه در دسترس	پرسشنامه، پیمایش	خی دو، پیرسون، تحلیل واریانس	۵ فرضیه	دارد	دارد
۳	ابوالفضل ذوالفقاری، گلی صوفی زاده (۱۳۹۲)	مطالعه گروه‌های مرجع زنان جوان شهر ایلام	کیفی	زنان ۱۶-۲۹ ساله ساکن شهر ایلام	۲۸ نفر، اشباع نظری	تکنیک مشاهده و مصاحبه عمیق	کدگذاری موضوعی	۸ محور بر گرفته از مرتون	فاقد پیشنهاد	دارد
۴	پاشا و فلاح‌زاده (۱۳۹۱)	بررسی هویت دینی و ملی نوجوانان و جوانان شهر تهران با تأکید بر گروه مرجع	پیمایش	جوانان گروه‌های سنی ۱۵ تا ۳۰ سال شهر تهران در سال ۱۳۸۹	۸۱۱ نفر، نمونه‌گیری متناسب با	پرسشنامه، پیمایش	SPSS رگرسیون-همبستگی	۴ فرضیه	دارد	دارد

					حجم و تصادفی ساده و نمونه گیری سیستماتیک				
دارد	دارد	۹ فرضیه	تحلیل توصیفی و آزمونهای همبستگی، از تحلیلهای چند متغیره شامل تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر	پر سشنامه، پیمایش	۴۰۰ نفر، نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای	دانشجویان دانشگاههای اصفهان و صنعتی اصفهان	پیمایش	عوامل مؤثر بر گزینش گروه مرجع در بین دانشجویان؛ مطالعه جامعه شناختی تغییر گروه مرجع در بین دانشجویان دانشگاههای اصفهان و صنعتی اصفهان	۵ هزار جریبی و آقاییگی کلاکی (۱۳۹۰)
دارد	دارد	ندارد	تحلیل همبستگی، تحلیل عاملی و رگرسیون	پر سشنامه، پیمایش	۶۲۷ نفر، نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای متناسب با سهم	جوانان دختر و پسر ساکن شهر سندج در مقطع زمانی سال ۱۳۷۸	توصیفی - پیمایشی	تعیین تفاوتهای جنسیتی در گرایش جوانان به گروههای مرجع مطالعه موردی شهر سندج	۶ حمزه ای و دیگران (۱۳۸۹)
دارد	دارد	۸ فرضیه	۱ دونه ای و آنالیز واریانس (آزمون)	پر سشنامه، پیمایش	۳۷۰ نفر، خوشه ای - تصادفی	جامعه آماری شامل ۷۷۱۵ نفر از دانش آموزان دختر دبیرستانهای مناطق ۳ و ۱۹ شهر	پیمایشی و اسنادی	بررسی جامعه شناختی عوامل مؤثر بر الگوی پذیری رفتار اجتماعی دختران	۷ پوریوسفی و دیگران (۱۳۸۸)

بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان ❖ ۳۱

			برابری میانگینها)		تهران					
دارد	ندارد	۳ فرضیه	ضریب خی دو، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل عوامل آزمون مان- ویتنی	پر سشنامه چاپی و الکترونیکی	۳۵۰ نفر، نمونه‌گیری غیراحتمالی	بخش واقعی: دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی) و بخش مجازی: (اعضای گروه‌های ایرانی یا هو)	پیمایشی- مقایسه‌ای	رابطه تصور باز بودن ساختاری با گرایش به گروه‌های مرجع غیربومی	انتظاری و پناهی (۱۳۸۶)	۸
دارد (ضعیف)	دارد	۲ سؤال اصلی و ۵ سؤال فرعی	آمارهای توصیفی مانند میانگین	پر سشنامه، پیمایش	۳۷۶ نفر، لایه‌ای متناسب با جمعیت	گروه‌های مرجع دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه در شهر کرمان	زمینه‌یابی (توصیفی)	با دبیران علوم اجتماعی: گروه‌های مرجع دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه در شهر کرمان	اتقایی (۱۳۸۶)	۹
دارد	دارد	سؤال پژوهشی	آمار توصیفی	مصاحبه	۲۰۰ نفر، غیراحتمالی در دسترس	تمام جوانان ساکن قم که در گروه سنی ۱۵-۲۴ ساله و نوع پوشش و آرایش آنان بر طبق چک لیست غیرمتعارف محسوب است.	کیفی	شناسایی مرجع جوانان در انتخاب پوشش و آرایش غیرمتعارف	احمد نیکزاد (۱۳۸۰)	۱۰
دارد	ندارد	سؤال					کیفی	گروه‌های مرجع در	رحمت‌الله صدیقی، سید	۱۱

۳۲ ❖ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۸

							جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی با تأکید بر نظریه‌های «مرتون و فستینگر»	ضیاء هاشمی (۱۳۸۱)	
دارد	دارد	فرضیه و سؤال	توزیع فراوانی، تمرکز و تشتت، تحلیل عاملی و آزمون f	پرسشنامه، پیمایشی	۳۹۸ نفر	جوانان در دو منطقه ۳ و ۱۷ شهر تهران	پیمایشی	بررسی گروههای مرجع جوانان در شهر تهران	صبوری خسروشاهی
دارد	ندارد	۳ سؤال و ۳ فرضیه	مقایسه میانگینها	پیمایشی	۳۷۷ نفر	دانشجویان کارشناسی (روزانه) دانشکده‌های علوم انسانی دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبائی و الزهرا در نیمسال دوم سال تحصیلی ۸۲-۸۱ بوده	پیمایشی و مقایسه‌ای	بررسی سلسله مراتب ارزشی دانشجویان و رابطه آن با گروههای مرجع	سفیری و شریفی (۱۳۸۴)
-	-	-	-			جوانان ایران	کیفی	منابع جامعه‌پذیری جوانان ایرانی	منادی (۱۳۸۴)
-	-	-	-	پرسشنامه، تکنیک مصاحبه	۵۰۰ نفر	نوجوانان و جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله مشهد در سال ۱۳۸۲	مقطعی و پنهانگر	بررسی تأثیر گروههای مرجع بر نوجوانان و جوانان شهر مشهد	گروه پژوهشی علوم اجتماعی جهاد دانشگاهی مشهد (۱۳۸۳)

بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان ♦ ۳۳

۱۶	بیات (۱۳۸۱)	بحران هویت جوانان و ارتباط آن با برخی متغیرهای اجتماعی	پیمایشی	کلیه دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان اصفهان	۲۴۰ نفر، نمونه‌گیری خوشه‌ای	پرسشنامه، پیمایشی	-	-	-
۱۷	انتظاری (۱۳۸۱)	پژوهشی در ساماندهی گروه‌های مرجع جوانان					-	-	-
۱۸	عباسی اسفجیر (۲۰۰۴)	فرایند جامعه‌پذیری در جامعه و انتخاب گروه‌های مرجع توسط جوانان	پیمایشی مقایسه‌ای				-	-	-
۱۹	هاشمی	خانواده، مهم‌ترین گروه مرجع جوانان در تهران	پیمایشی	جوانان ۱۶ تا ۲۰ ساله شهر تهران		پرسشنامه باز	-	-	-
۲۰	سراج‌زاده (۱۳۸۰)	کنشگران مهم مورد علاقه و احترام دانشجویان در حوزه‌های مختلف کنش اجتماعی	پیمایش	دانشجویان دختر و پسر در نیمسال اول تحصیلی ۸۱-۱۳۸۰ در ۲۰ دانشگاه تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری	۱۵۲۲ نفره		-	-	-
۲۱	هاشمیان‌فر (۱۳۷۷)	الگوگزینی جوانان و عوامل مؤثر بر آن		جوانان شاغل به تحصیل در شهر اصفهان	۳۲۰ نفر، نمونه‌گیری چندمرحله‌ای	پرسشنامه، پیمایش	-	-	-

					خوشه‌ای					
۲۲	محمدرضا حیدری (۱۳۷۶)	پژوهشی در پدیده مدگرایی جوانان	پیمایشی			مصاحبه	-	-	-	-
۲۳	داوود پرچمی (۱۳۷۴)	تعهد اجتماعی جوانان و عوامل مؤثر بر آن	پیمایشی	جوانان در حال تحصیل شهر تهران	۴۵۵ نفر	مصاحبه	-	-	-	-
۲۴	حاجیلری، محرمی و ادب (۱۳۹۱)	توصیف و تبیین مهم‌ترین گروه‌های دانشجویان	توصیفی پیمایشی	کلیه دانشجویان دانشگاه‌های دولتی در مقاطع مختلف	تمام شماری	پرسشنامه، پیمایش	-	-	-	-
۲۵		عوامل گرایش به گروه‌های مرجع غیربومی	توصیفی پیمایشی	دانشجویان رشته‌های غیرپزشکی مشغول به تحصیل در دانشکده‌های دانشگاه تهران	۴۱۰ نفر، نمونه‌گیری سه‌میه‌ای	پرسشنامه، پیمایش	آمار توصیفی و آمار استنباطی (تحلیل رگرسیون)	-	-	-
۲۶		عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت (ملی/دینی) در بین جوانان ۱۵ تا ۲۰ سال شهر تهران	توصیفی پیمایشی	جوانان ۱۵ تا ۲۰ سال شهر تهران	۸۰۰ نفر، نمونه‌گیری تصادفی ساده	پرسشنامه، پیمایش	آمار توصیفی و آمار استنباطی (تحلیل رگرسیون، تحلیل مسیر)	-	-	-
۲۷	احسان نیایی و یوسف اباذری	بررسی هویت زنان و منابع معرفتی تأثیرگذار بر آن (مطالعه	اسنادی و اکتشافی	دانشجویان دختر در گروه فنی- مهندسی علوم پزشکی تهران	۴۱۶، نمونه‌گیری	پرسشنامه، پیمایش	تحلیل عامل، تحلیل خوشه‌ای	-	-	-

بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان ۳۵

			و تحلیل روایی مقیاسها		تصادفی ساده			موردی دانشجویان دانشگاه تهران)		
-	-	-	آزمون خبی دو	پرسشنامه، پیمایش	۳۷۰، نمونه‌گیری تصادفی ساده	دانشجویان دختر دانشگاه تهران	توصیفی تحلیلی	شخصیتهای ایده‌آل دانشجویان دختر دانشگاه تهران	غلامعباس توسلی و بهجت‌السادات شهرتاش (۱۳۶۸)	۲۸
-	-	-	تحلیل عامل	پرسشنامه، پیمایش	۲۶۳، خوشه‌ای چندمرحله‌ای	کلیه دانشجویان مقطع کارشناسی دوره روزانه دانشگاه تهران ۸۰-۷۹	اکتشافی	بررسی فرایند جامعه‌پذیری دینی جوانان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران)	تقی آزاد ارمکی و احمد غیاثوند	۲۹
-	-	-	آزمون TST آزمون ۲۰ پاسخه	پرسشنامه، پیمایش	۳۰۰، تصادفی ساده	دانشجویان و طلاب شهر تهران	توصیفی تحلیلی	خود اجتماعی (Social self) بررسی وضعیت خود اجتماعی در میان دانشجویان و طلاب حوزه‌ها با تأکید بر دیدگاه کنش متقابل نمادین	یوسف ابادری و صلاح‌الدین قادری	۳۰
-	-	-	-	-	۳۵۰، تصادفی ساده	دانشجویان کارشناسی ارشد علوم اجتماعی روان‌شناسی دانشگاه آزاد مرکز- تهران	توصیفی	مقایسه تطبیقی الگوی مصرف رسانه‌ای در بین دانشجویان دانشگاه آزاد واحد تهران- مرکز و دانشگاه تهران (ماهواره و اینترنت)	سیما عبدی	۳۱

۳۶ ◇ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۸

-	-	-	نرم افزار SPSS	پرسشنامه، پیمایش	۲۶۰، تصادفی ساده	دانشجویان رشته علوم انسانی	توصیفی	بررسی سطح سواد اطلاعاتی و میزان آمادگی دانشجویان از ویژگی های شهروند حرفه ای در دانشگاه شهید بهشتی	۳۲
-	-	-	آزمون دل بستگی RAAS آزمون کلاک و ستارک SPSS	پرسشنامه، پیمایش	۲۴۰، تصادفی ساده	دانشجویان کارشناسی ارشد علوم اجتماعی روان شناسی دانشگاه آزاد مرکز- تهران	توصیفی	رابطه دل بستگی با بهداشت روانی و گرایش دینی در دانشجویان ارشد روان شناسی استان تهران ۸۹-۹۰	۳۳
-	-	-	نرم افزار SPSS	پرسشنامه، پیمایش	۳۰۰ نفر، تمام شماری	دانشجویان کارشناسی ارشد علوم اجتماعی روان شناسی دانشگاه آزاد مرکز- تهران	توصیفی	سنجش میزان سرمایه اجتماعی درون گروهی و بین گروهی دانشجویان دانشکده روان شناسی و علوم اجتماعی دانشگاه آزاد	۳۴
-	-	-	نرم افزار SPSS	پرسشنامه، پیمایش	۴۰۰ نفر، نمونه گیری طبقه ای	دانشجویان کارشناسی ارشد علوم اجتماعی روان شناسی دانشگاه آزاد مرکز- تهران	توصیفی	بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به مهاجرت از کشور (مطالعه موردی دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه تهران)	۳۵
-	-	-	نرم افزار SPSS	پرسشنامه،	تمام شماری	دانشجویان دانشکده علوم	توصیفی	تأثیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی	۳۶

بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان ♦ ۳۷

				پیمایش	اقتصادی دانشگاه آزاد مرکز - تهران		دانشجویان بر میزان مشارکت در فعالیتهای امور فرهنگی و فوق برنامه (دانشکده علوم اقتصادی)		
-	-	-	نرم افزار SPSS	پرسشنامه، پیمایش و کتابخانه‌ای	تمام شماری	توصیفی	علل و عوامل گرایش به مطالعه در بین دانشجویان رشته علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی تهران - مرکز		۳۷
-	-	-		پرسشنامه، پیمایش	۳۰۰ نفر، تصادفی		عوامل مؤثر بر اولویت‌بندی گروه‌های مرجع جوانان	باغبانی و اصغری‌پور ماسوله (۱۳۹۱)	۳۸
-	-	-	SPSS رگرسیون - همبستگی	پرسشنامه، پیمایش	۴۰۰ نفر، تصادفی	همبستگی	بررسی نگرش مذهبی و ویژگی‌های شخصیت و ارتباط آن با بهزیستی روانی دانشجویان		۳۹

در خصوص نحوه تدوین مسئله پژوهش و تعیین هدف، بسیاری از پژوهشهای بررسی شده شرایط مطلوب داشتند. تمامی مقالات پژوهشی، بخشی را به بیان مسئله تحقیق اختصاص داده‌اند و در آن به تبیین مسئله پژوهش خود پرداخته‌اند؛ هر چند پژوهشهای مورد بررسی از این نظر دارای شدت و ضعف بودند. از نظر بیان هدف نیز در ۴۰ درصد مقالات مورد بررسی، مستقیماً به اهداف اشاره شده است که در ۲۰ درصد مقالات پژوهشی، اهداف دارای بخشی مجزا هستند و در ۲۰ درصد مقالات نیز در انتهای مسئله پژوهش به اهداف اشاره شده است. از مجموع مقالات پژوهشی که متن کاملشان در دسترس بود (مقاله ۱ تا ۱۳)، در همه موارد مقاله‌های پژوهشی دارای مبانی نظری بودند و در اکثر موارد، ادبیات تجربی داخلی و خارجی بررسی شده بود؛ هر چند مقالات از این نظر دارای شدت و ضعف هستند.

در پژوهشهای مورد بررسی، نظرات متفاوتی از نظریه‌پردازان ارائه شده است. در اکثر آنها (۹۰ درصد) از نظریه گروه مرجع مرتون برای تبیین موضوع تحقیق استفاده شده است. نظرات هایمن (۸۰ درصد) و لئون فستینگر (۸۰ درصد) در خصوص گروه مرجع در مرتبه بعدی قرار دارند. در مجموع، نظریه‌های مورد استفاده در پژوهشها در خصوص گروههای مرجع را می‌توان به دو دسته عمده «روانشناسی اجتماعی» و «جامعه‌شناسی خرد» تقسیم کرد. در رویکرد اول از نظریه‌پردازانی مانند فستینگر، نیوکمب، هایمن، شریف، ساپ-هارود و... می‌توان نام برد. در رویکرد «روانشناسی اجتماعی» اعتقاد بر آن است که تغییرات در بعد شناختی چگونه به تغییرات در ابعاد دیگر نگرش منجر می‌شود. یکی از پرکاربردترین نظریه‌های این دسته، نظریه «ناسازگاری شناختی» لئون فستینگر است که بیان می‌کند هنگامی که یک فرد همزمان شناختهای ناسازگاری دارد، با وضعیت ناهنجار یا تضاد درونی روبه‌رو می‌شود که وی را با تغییر شناختها، نگرشها یا ارزشها برای کاهش سطح تنش درونی تحریک می‌کند. در «جامعه‌شناسی خرد» نیز از نظریه‌پردازانی مانند رابرت مرتون، جورج هربرت مید، چارلز کولی، شیبوتانی، لوئیس روزنبرگ و... در مقالات بهره گرفته شده است. جامعه‌شناسان معتقدند که جایگاه و موقعیت ذهنی و روانی افراد مستقیماً از عواملی مانند درآمد یا تربیت آنها ناشی نمی‌شود، بلکه تا حد زیادی به گروههای اجتماعی بستگی دارد که به عنوان گروههای مرجع شناخته می‌شوند.

درونمایه اصلی دیدگاه «گروه مرجع» که در اکثر پژوهشها از آن استفاده شده، این است که در یک نظام اجتماعی پایدار، انتظار می‌رود افراد آن، نظامهای گروههای مرجع خودی را مثبت و گروههای مرجع غریبه را منفی و غیر قابل تأسی بدانند. در این حالت، نظام اجتماعی ثبات خود را حفظ خواهد کرد. ولی اگر در یک نظام اجتماعی گروههای خودی مشروعیت مرجع بودن را از دست بدهند، افراد به دنبال گروههای بیگانه خواهند بود. بر اساس این نظریات، گروههای مرجع در سه وجه طبقه‌بندی شده‌اند: ۱. گروه مرجع خودی و غیر خودی، ۲. گروه مرجع از نظر اقشار و گروههای اجتماعی و ۳. گروه مرجع عضو و غیر عضو.

۳۹ $\diamond$ بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

همچنین «نظریه اجتماعی شدن» که از نظریات حوزه جامعه‌شناسی خرد است، با نقد مراجع رسمی (مدرسه) و غیر رسمی (خانواده و گروه همسالان) در القای ارزشها و هنجارهای اجتماعی، گرایش نوجوانان به انتخاب الگوهای رفتاری مناسب را توجیه می‌کند. نظریات «کنش متقابل نمادین»، «مبادله اجتماعی» و «نظام ارزشی» تالکوت پارسونز از دیگر نظریات مورد استفاده برای تبیین دگرگونی‌های گروه مرجع در بین جوانان است.

در خصوص بررسی فرضیه‌های تحقیق گفتنی است که از ۱۳ پژوهش، ۷۰ درصد دارای فرضیه و ۳۰ درصد دارای سؤال پژوهشی بودند. بیشتر فرضیه‌های مورد بررسی از نوع فرضیات رابطه‌ای هستند و به رابطه عوامل مختلف اجتماعی، روان‌شناختی - اجتماعی و متغیرهای زمینه‌ای بر تغییرات گروه مرجع در جوانان پرداخته‌اند. منبع بیشتر فرضیه‌ها، نظریه‌های جامعه‌شناختی به ویژه نظریه «گروه‌های مرجع» و در درجه دوم نظریه‌های «روان‌شناسی اجتماعی» به خصوص نظریه فستینگر است.

متغیرهای زمینه‌ای مورد بررسی در فرضیه‌ها عبارتند از: رابطه نوع گروه مرجع (والدین، همسالان، رسانه‌های غربی) با متغیرهایی مانند جنسیت، تحصیلات، درآمد؛ رابطه ویژگی‌های طبقاتی خانواده، ویژگی‌های فردی والدین (سن، میزان تحصیلات، شغل)، نوع دوستان و گروه همسالان (موقعیت اجتماعی و خانوادگی)، پایگاه اجتماعی و اقتصادی، موقعیت اجتماعی گروه‌های مرجع (قهرمانان ملی و مذهبی و ورزشکاران و شخصیت‌های علمی) و الگوهای رفتار اجتماعی جوانان.

نتایج آزمون فرضیه‌ها در پژوهش‌های مورد بررسی حاکی از آن است که انتخاب گروه‌های مرجع در نزد جوانان متأثر از متغیرهای زمینه‌ای است. اما عوامل و متغیرهای اجتماعی و روان‌شناختی - اجتماعی که در فرضیه‌ها مورد بررسی قرار گرفت شامل: برنامه‌های پرورشی، فوق برنامه، محتوای دروس در آموزش و پرورش، نوع برنامه‌های رسانه‌های دیداری داخلی و خارجی، استفاده از رسانه‌هایی مانند ماهواره و فیلمها و سریالهای خارجی، رضایت از وضعیت اقتصادی، نظام سیاسی و فرهنگی و اجتماعی جامعه، مطلوبیت رفاه اقتصادی و مادی غرب، نظام ارزشی و سبک زندگی جوامع غربی، میزان باز بودن ساختار جامعه، میزان مذهبی بودن خانواده، گرایش به مد، میزان تعامل و ارتباط با گروه‌های مرجع، عضویت در شبکه‌های مجازی و کاربر اینترنت بودن، عضویت در گروهها به صورت مشارکتی یا غیر مشارکتی که بر الگوهای رفتار اجتماعی و نوع انتخاب گروه‌های مرجع در بین جوانان مؤثر است.

بررسی روش پژوهشها حاکی از آن است که در بیشتر تحقیقات از روش توصیفی - پیمایشی استفاده شده است. از بین ۱۳ پژوهش (شماره ۱ تا ۱۳) بیشتر پژوهشها (۷۰ درصد) مبتنی بر روش کمی و ۳۰ درصد با استفاده از روش کیفی انجام شده است. از نظر روش اجرا بیش از ۸۰ درصد مقالات از روش پیمایش برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده کرده‌اند. روشهای توصیفی - تحلیلی، پیمایشی - اسنادی، پیمایشی - مقایسه‌ای،

زمینه‌یابی (توصیفی)، مقطعی - پهنانگر، اسنادی و اکتشافی و همبستگی، از انواع دسته‌بندی‌های دیگری است که در پژوهشها به آنها اشاره شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در اغلب موارد، پرسشنامه است. در برخی از پژوهشها نیز از تکنیک مشاهده و مصاحبه عمیق برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهشهای کمی بیشتر تحقیقات مورد بررسی با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS و آزمونهای آماری مانند: همبستگی پیرسون و اسپیرمن، رگرسیون، آزمونهای مقایسه میانگینها، خی دو، تحلیل واریانس، تحلیل مسیر، تحلیل عاملی، آزمون مان-ویتنی و آمارهای توصیفی مانند: توزیع فراوانی و میانگین استفاده کرده‌اند. در بخش کیفی نیز عمدتاً از کدگذاری موضوعی استفاده شده است.

بررسی پژوهشهای انجام‌شده نشان می‌دهد که متغیر کلیدی «گروه مرجع» در اکثر پژوهشها به عنوان یکی از متغیرهای اصلی مطرح است. علاوه بر آن، متغیرهایی چون: جوانان، گروه مرجع عضویت و غیر عضویت، گروه مرجع مثبت و منفی، گروه خودی، گروه دیگری (غیر خودی)، عاملان جامعه‌پذیری، تحصیلات، درآمد، تعامل، ساختار اجتماعی بسته، جامعه ایران، جوامع غربی، رسانه‌های گروهی، مقایسه اجتماعی، ساخت اجتماعی، نگرش سیاسی، محلی‌گرایی، کارکرد، منزلت، مشروعیت پایگاهی، تغییر ارزشها، سلسله‌مراتب ارزشی، هویت دینی و هویت ملی، در منابع بررسی شده به عنوان متغیرهای کلیدی یا کلیدواژه ذکر شده‌اند. گفتنی است که متغیرهای کلیدی استفاده‌شده، تناسب و ارتباط منطقی با موضوع و متن پژوهشها را دارند. در خصوص تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر انتخاب و تغییر گروههای مرجع از سوی جوانان، یافته‌های متنوع و تا حدی متناقض به دست آمده است. ویژگی‌های زمینه‌ای جوانان مانند جنسیت، تحصیلات، درآمد و... می‌تواند بر انتخاب و تغییر گروههای مرجع تأثیرگذار باشد. همچنین ویژگی‌های زمینه‌ای خود گروههای مرجع نیز می‌تواند در انتخاب شدن این گروهها از سوی جوانان مؤثر باشد.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که والدین، اساتید دانشگاه و دانشجویان، به ترتیب سه گروه مرجع اصلی و با گرایش بالا هستند که از سوی دختران جوان پذیرفته شده‌اند و در گرایش به والدین، اختلافی معنادار با پسران دارند. جوانان پسر نیز سه گروه مرجع اصلی خود را به ترتیب شامل اساتید دانشگاه، همسالان و دانشجویان انتخاب می‌کنند. البته دختران به‌طور معناداری گرایش بیشتری نسبت به گروههای مرجع عضویت (بومی) دارند؛ در مقابل، گرایش پسران به گروههای مرجع غیر عضویت (غیر بومی) با اختلاف معناداری بیشتر است.

گرایش دخترها به گروههای مرجع بومی، به‌طور معناداری بیشتر از پسران است. پسران عمدتاً به گروه همسالان و دختران به والدین خود گرایش دارند. گروه مرجع اول دختران، خانواده بود و پس از آن هنرمندان و اساتید دانشگاه قرار می‌گیرند. پسرها هم گروه همسالان را مرجع اول خود دانسته‌اند. به عبارت دیگر؛ گروه مرجع در بین پسران، درون نسلی شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که دختران به‌طور معناداری بیشتر از پسران تحت تأثیر جاذبه‌های گروههای مرجع قرار می‌گیرند.

۴۱ $\diamond$ بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

بررسی اولویت‌بندی گروه‌های مرجع بر اساس شدت گرایش دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه، نمایانگر آن است که به ترتیب گروه‌های پدر، مادر، پزشکان، استادان دانشگاه، خواهر، برادر، خوانندگان زن ایرانی، معلمان، اقوام و دوستان جذابیت داشته‌اند. میزان جذب به تناسب پایه‌های تحصیلی - فرهنگی گروه‌های مرجع به ترتیب ویژگی‌های قدرت نفوذ، پایداری به ارزشها، جوان بودن، ستاره بودن، ایجاد اشتغال، گیرایی کلام، زیبایی چهره، عقاید مورد پسند، امنیت‌آفرینی و جنسیت افراد را مقدم قرار داده است. در مجموع برای دختران، گروه‌های مرجع خانوادگی (یعنی گروه نخستین) بیشترین جذابیت را دارد.

طبق نتایج، نوع جنس بر انتخاب گروه مرجع اصلی (مرجع بودن والدین، همسالان، رسانه‌های غربی) تأثیر ندارد؛ بدین معنی که دختر یا پسر بودن هیچ تأثیری بر انتخاب گروه‌های مرجع اصلی ندارد و این انتخاب تحت تأثیر متغیرهای تحصیلات و درآمد است. نتایج نشان می‌دهد که بین ویژگی‌های فردی والدین، مثل سن، تحصیلات و شغل، تنها متغیر تحصیلات با نوع الگوهای رفتار اجتماعی دختران رابطه معنادار نشان داده است.

برخی از گروه‌ها که نوجوانان و جوانان نسبت به آنها اظهار تمایل می‌کنند، ممکن است گروه مرجع محسوب شوند و صرفاً ارتباطی لحظه‌ای با آنها برقرار کنند؛ مثل افراد پولدار، هنرپیشه و... بین قابلیت‌های فردی و گرایش به خارج از کشور رابطه وجود دارد و افرادی که احساس می‌کنند از قابلیت‌های فنی بالاتری برخوردارند، گرایش بیشتری نیز به خارج دارند. یافته‌ها حاکی از آن است که در حالت عدم عضویت جوانان در گروه‌های اجتماعی و علمی، ارزشهای اقتصادی جایگاه بالاتری نسبت به ارزشهای سیاسی دارد؛ اما با عضویت در این گروه‌ها، ارزشهای سیاسی به اولویت بالاتری ارتقا می‌یابد. وضعیت در گروه‌های سیاسی و مذهبی کاملاً برعکس است؛ یعنی در حالت عدم عضویت در این گروه‌ها، ارزشهای سیاسی در جایگاه بالاتری نسبت به ارزشهای اقتصادی قرار دارند و در صورت عضویت در این گروه‌ها ارزشهای اقتصادی اهمیت بیشتری می‌یابند. همچنین میان سلسله‌مراتب ارزشی جوانان با توجه به میزان ارتباط یا علاقه‌مندی به گروه‌های مرجع تفاوت وجود دارد؛ به طوری که اولویت اول و دوم در تمامی گروه‌های مرجع، به ترتیب شامل ارزشهای اجتماعی و فرهنگی است.

نتایج یافته‌ها در خصوص تأثیر رسانه‌ها متناقض است. در برخی از تحقیقات رابطه‌ای بین رسانه‌ها و نوع الگوهای رفتار اجتماعی مشاهده نشده است. اما در یافته‌های متأخرتر بیان شده که مرجع دوم در انتخاب پوشش و آرایش غیر متعارف، بعد از دوستان و اطرافیان، مشاهده فیلم‌های خارجی از طریق ویدئو یا ماهواره است. رسانه‌های جمعی در معرفی شخصیت‌های بزرگ و الگوسازی جهت‌دار برای نسل جوان مؤثرند و افرادی که از طریق رسانه‌های گروهی و به خصوص برنامه‌های تلویزیونی جاذبه مثبت از آنان ارائه داده شده، بیشتر به عنوان الگو مطرحند. افرادی که بیشتر روزنامه و مجلات سیاسی را مطالعه می‌کنند،

نگرش سیاسی متفاوت‌تری نسبت به سایر افراد دارند. هر چه استناد از روزنامه و مجلات سیاسی بیشتر می‌شود، نگرش سیاسی مثبت‌تر و تقویت می‌شود.

در خصوص گرایش به مد و گروه‌های مرجع جوانان، نتایج نشان می‌دهد که گرایش به مد و یکپارچگی با دیگران با الگوهای رفتاری دختران مرتبط است. جوانان مدگرا بر مبنای معنای عمل و انگیزه آنان در پیروی از مد، به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱. جوانانی که مدگرایی آنان به معنای پیروی از خرده‌فرهنگ گروه‌های مطرود و حاشیه‌ای است؛ ۲. جوانانی که معنای عامل پیروی‌شان از مد، صرفاً جنبه خودآرایی یا خودنمایی دارد.

در خصوص گروه‌های خودی و همسالان و گروه‌های مرجع جوانان، یافته‌ها نشان می‌دهد میزان گرایش به گروه غیرخودی در میان جوانان تا حدی وجود دارد. همچنین تأثیرگذارترین گروه‌ها در زمینه دنبال کردن آرزوها و اهداف، به ترتیب: اعضای خانواده و دوستان نزدیک و کمترین، به ترتیب: هنرمندان، ورزشکاران و روحانیون هستند.

دسته‌بندی راهکارهای ارائه شده در پژوهش‌های بازتحلیل شده

- با توجه به اینکه الگوپذیری از والدین به‌عنوان گروه مرجع و مؤثرترین عامل جامعه‌پذیری برای پسران نسبت به دختران تضعیف شده است، از این رو پیشنهاد می‌شود از طریق کانالهای آموزشی و اطلاع‌رسانی فرصتهایی به‌وجود آید تا با یادگیری رفتار متقابل دختران و خانواده‌های‌شان و همین‌طور تقویت کارکرد، جاذبه و پویایی خانواده‌ها، جایگاه خانواده در بین پسران نیز احیا شود. برای رسیدن به این هدف، جامعه دانشگاهی و گروه همسالان به‌عنوان دو گروه مورد پذیرش پسران می‌توانند کمک و نقش چشمگیر داشته باشند.

- با توجه به تأثیرپذیری جوانان از جامعه دانشگاهی کشور، پیشنهاد می‌شود که دانشگاهیان همچنان کارکردهای خود را از طریق مسیرها و فرایندهای شناخته شده ادامه دهند و تقویت کنند تا کماکان بتوانند گروه مرجع جوانان باقی بمانند. لازم است گروه مرجع دیگری از جمله معلمان، پزشکان و روحانیون به جنبه‌های الگوی خود در رفتارهای اجتماعی توجه داشته باشند و شرایط را برای تربیت اجتماعی نوجوانان مهیا سازند؛ به خصوص عنایت این گروه به ارزشها که به‌عنوان یکی از ویژگی‌های مهم گروه‌های مرجع معرفی شده، حائز اهمیت است.

- گرایش جوانان هر چند در سطح کم به گروه‌های غیر بومی، مسئله‌ای هشداردهنده است و لازم است مورد توجه جدی دست‌اندرکاران قرار گیرد. بهبود کارکرد گروه‌ها و نهادهای جامعه‌پذیری در یک اجتماع، نیازمند برنامه‌راهبردی از سوی دولت و مسئولیت‌پذیری افراد، نهادها و ارکان جامعه و اصولاً فرایندی فرهنگی است.

۴۳ بررسی چرایی دگرگونی‌های گروه مرجع در بین دانشجویان

- نقش خانواده‌ها در ارائه الگوهای مناسب رفتاری به تأیید رسیده است. بنابر این، والدین به خصوص در مورد دختران با نظارت بیشتر می‌توانند در ارائه الگوهای مناسب رفتار اجتماعی به آنها تأثیر گذار باشند.

- لازم است آموزش و پرورش تأثیر زیادی در ارائه الگوهای رفتاری داشته باشد. طبق نتایج به دست آمده از این تحقیق، آموزش و پرورش نقش مؤثری را ایفا می‌کند. بنابر این، مسئولان و متولیان آموزش و پرورش بایستی در انتخاب برنامه‌های آموزشی و پرورشی مناسب، در این فرایند نقش مؤثرتری ایفا کنند. همچنین آموزش و پرورش باید متناسب با مقتضیات زمان، در زمینه انتقال ارزشها، هنجارها و مهارتهای لازم تلاش کند. البته بازنگری در چگونگی آموزش و جامعه‌پذیری افراد به گونه‌ای که افراد در آن با درونی کردن صحیح ارزشهای دینی و بومی نوعی پایبندی عقلانی و قوی به آن را احساس کنند (تعیین صحیح اهداف فرهنگی برای جامعه و اعضای آن و نهادینه کردن لزوم پایبندی به آن)، لازم است.

- تدوین اهداف فرهنگی صحیح جامعه، منطبق بر ارزشهای دینی و ملی و انطباق برنامه‌های اقتصادی و توسعه کشور بر این اهداف، بسیار مهم است. یافته‌ها حاکی از آن است که الگوسازی فرهنگی احتمالاً برای تقویت هویت اهمیت بسیار زیادی دارد و این سلسله اقدامات می‌تواند در تنش‌زدایی اجتماعی نقشی اساسی داشته باشند. برای مقابله با اسوه‌های دروغین غربی، راه‌حل اساسی، اسوه‌سازی‌های مثبت دینی ملی است. در جامعه اسلامی- ایرانی، اسوه‌های متعالی زیادی داریم، اما در طرح آنها چندان موفق نبوده‌ایم. اگر در طرح اسوه‌های برتر و متعالی خودمان کوتاهی کنیم، جوان در برخورد با انبوهی از اسوه‌های کاذب که در عصر انقلاب ارتباطات بر میزان آنها افزوده شده است و به راحتی در دسترس‌اند، بی‌دفاع شده و به دلیل ویژگی‌های جوانی و جذابیت این گونه برنامه‌ها و احساس بی‌هویتی اجتماعی، به آسانی آنها را خواهد پذیرفت.

۵. در مجموع، نتایج مشترک یافته‌ها حاکی از آن است که گروه مرجع جوانان و بزرگسالان از همدیگر قابل تفکیک نیست و از طرفی، همه جوانان نیز از یک مرجع خاص پیروی نمی‌کنند. بررسی‌ها حاکی از آن است که مجموعه متنوعی از متغیرهای سطح خرد و کلان و روان‌شناختی بر انتخاب و تغییر گروه‌های مرجع در جوانان تأثیر گذارند. همچنین میزان گرایش به گروه غیر خودی در میان جوانان تا حدی وجود دارد. به عبارتی؛ برخی جوانان به شیوه زندگی کشورهای غربی تمایل دارند. بر اساس نتایج فراتحلیل می‌توان گفت که گروه مرجع اصلی جوانان، شامل خانواده و به ویژه پدر و مادر و برای جوانان متأهل، همسر است. البته گروه‌های مرجع دیگر نیز در برخی زمینه‌های خاص از مرجعیت برخوردارند، ولی هیچ‌کدام از جایگاه و موقعیت خانواده به‌عنوان یک گروه مرجع اصلی در تمام حوزه‌ها برخوردار نیستند. پس از خانواده، سایر گروه‌های اولیه، مانند دوستان، مهم‌ترین گروه مرجع این قشر را تشکیل می‌دهند. بنابر این، برخلاف تصور، گروه‌های ثانویه مانند هنرمندان، ورزشکاران و چهره‌های مشهور و سرشناس اجتماعی در مقایسه با خانواده و گروه‌های اولیه، از این حیث نقش کمتر و ضعیف‌تری دارند. در مجموع می‌توان گفت که گروه‌های مرجع اکثر قابل‌توجهی از جوانان در عرصه‌های مختلف، نمایندگان فرهنگ بومی (دینی و ملی) جامعه ایران هستند.

منابع

- انتظاری، اردشیر و محمدحسین پناهی (۱۳۸۶). «رابطه تصور باز بودن ساختاری با گرایش به گروههای مرجع غیر بومی». فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، ش ۳۸-۳۹.
- دوچ، مورتون، کراس روبرت (۱۳۷۴)؛ «نظریه‌ها در روان‌شناسی اجتماعی»، ترجمه مرتضی کتبی، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۹)؛ توسعه و تضاد، کوشی در جهت تحلیل انقلاب اسلامی و مسائل اجتماعی ایران. تهران: شرکت سهامی انتشار، چ چهارم.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)؛ درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی، تهران، کیهان
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله و سید ضیاء هاشمی (۱۳۸۱). «گروههای مرجع در جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی (با تأکید بر نظریه‌های مورتن و فستینگر)». نامه علوم اجتماعی، ش ۲۰ (پاییز و زمستان).
- کوئن، بروس (۱۳۸۴). درآمدی بر جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: توتیا.
- هزارجریبی، رضا و محمد آقابیکگی کلاکی (۱۳۹۰). «عوامل مؤثر بر گزینش گروه مرجع در بین دانشجویان، مطالعه جامعه‌شناختی دانشگاههای اصفهان و صنعتی اصفهان». فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۵۴.
- Saroukhani, bagher (1991), *social sciences encyclopedia*, Tehran, keyhan pub.
- Seddigh sarvestani, r. and hashemi, seyed zia (2002) **resources groups in sociology and social psychology**, *social sciences letter quarterly*, no. 20 (autumn and winter)
- Coen, brouce (2005) **an intruduction to sociology**, translated by mohsen solasi, Tehran, tootia pub.
- Hezar jaribi, R. and aghabeigi kalali, M. (2011) **effective factors on selecting the resources group among students, a social study in Isfahan universities**, *social sciences quarterly*, no. 54.
- Cooley, CH, (1959). **Social Organization**, A Study of the Larger Mind, New York, Sevibner's.
- Cooley, CH. (1963). **The founders of Reference Groups**, Theory, [http://webace\(F.R.G.Th\)](http://webace(F.R.G.Th))
- Festinger, L. (1975). **A theory of cognitive dissonance** (Evanston, III, Row, Putenson).
- Hayman, R.H. (1942). **"The Psychology of Status"**. *Archives de Psychology*, No 269.
- Hyman, R.H. & H. Leanor Singer (1968). **Readings in Reference Group Theory and Research**, New York, free Press.
- Kuper, A. & J. Kuper (1996). **The Social Encyclopedia**. Second Edition. London and New York: Routledge Press.
- Merton, R.K. & A. Rossi (1968). **"Contribution to the Theory of Reference Group Behavior"**. In Robert, K. Merton (Ed.). *Social Theory and Social Structure* (P. 279-334), New York, Free Press.

